

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ, ДИСКУРСОЛОГІЇ, КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Олена Антонюк

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3892-7149>

Людмила Коваль

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4014-1858>

УДК 81'42:316.77:378.147.016

DOI: 10.31558/1815-3070.2026.51.4

ТЕКСТ ЯК КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті досліджено текст як важливий когнітивно-комунікативний інструмент процесу професійного становлення майбутніх фахівців нефілологічного профілю (правників, економістів, журналістів, аналітиків з кібербезпеки). Обґрунтовано роль тексту у формуванні професійної картини світу здобувачів вищої освіти; окреслено методiku переходу від аналізу наявних професійних текстів до продукування авторських. Доведено, що робота з текстом дозволяє комплексно розвивати мовну, мовленнєву та комунікативну професійні компетентності.

Ключові слова: фаховий текст, текстотворення, текстоцентричний підхід, когнітивна база, професійна картина світу, професійна компетентність.

TEXT AS A COGNITIVE AND COMMUNICATIVE TOOL OF THE PROFESSIONAL FORMATION OF A FUTURE SPECIALIST

The article investigates the text as an important cognitive and communicative tool of the professional formation of future non-philological specialists (lawyers, economists, journalists, cybersecurity analysts). The role of the text in the formation of the professional picture of the world of the students is substantiated. Furthermore, the methodology for the transition from the analysis of professional texts to the production of the original ones is outlined. It is proven that linguistic, speech and communicative professional competencies are developed when working with the text.

Keywords: professional text, text creation, text-centric approach, cognitive base, professional picture of the world, professional competence.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У сучасній освітній парадигмі простежується тенденція до переорієнтації з репродуктивного засвоєння знань на формування когнітивно-комунікативної компетентності майбутнього фахівця, що своєю чергою зумовлює необхідність переосмислення ролі тексту в

Цитування: Антонюк О., Коваль Л. Текст як когнітивно-комунікативний інструмент професійного становлення майбутнього фахівця. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*. 2026. № 51. С. 66–80. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2026.51.4>

Citation: Antoniuk, O., Koval, L. (2026). Tekst yak kohnityvno-komunikatyvnyi instrument profesiinoho stanovlennia maibutnoho fakhivtsia [Text as a cognitive and communicative tool of the professional formation of a future specialist]. *Linhvistychni studii Linguistic Studies*, (51), 66–80. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2026.51.4>

Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

системі професійної підготовки. У цьому розумінні текст перестає бути лише об'єктом лінгвістичного аналізу, а постає універсальною формою репрезентації знань, інструментом їх інтерпретації та засобом професійного спілкування. Актуальність дослідження визначається ще й постійним зростанням ролі тексту як ключової одиниці фахового дискурсу, у межах якого здійснюється інтеграція когнітивних і комунікативних процесів. Саме через текст реалізуються засвоєння, структурування та трансляція спеціалізованої інформації, що безпосередньо впливає на формування професійного мислення та ідентичності майбутнього фахівця, оскільки у представників різних галузей знань з допомогою тексту формується специфічна картину світу. Крім того, для фахівців нефілологічного профілю (зокрема правників, економістів, журналістів, аналітиків з кібербезпеки тощо) текст постає головним інструментом інтелектуальної діяльності, де помилка чи недогляд у структурі чи семантиці можуть призвести до спотворення всього змісту висловлювання. У зв'язку з цим текст набуває статусу основного інструменту професійної діяльності, наприклад, у правничій практиці він забезпечує точність правозастосування, у журналістиці – моделює соціальну реальність, у сфері кібербезпеки – опосередковує інтерпретацію технічних ризиків і прийняття управлінських рішень; в економічній діяльності – слугує засобом аналітичної обробки даних, формування фінансових звітів, прогнозування та обґрунтування управлінських рішень тощо. Однак, незважаючи на глибоке усвідомлення важливості процесу професійного становлення, на сучасному етапі розвитку вищої освіти простежується суперечність між реальною потребою у сформованості здатності до продуктивної роботи з професійно значущими текстами та недостатнім рівнем методичного забезпечення використання тексту як засобу когнітивного розвитку здобувачів освіти. Традиційні підходи до вивчення мови, що переважно зорієнтовані на нормативний аспект, не забезпечують, на жаль, належного рівня сформованості вмінь інтерпретації (декодування) та продукування (кодування) фахових смислів у тексті, що зумовлює відірваність теоретичної підготовки від реальних запитів професійного середовища, а отже, постає необхідність дослідження тексту як когнітивно-комунікативного інструменту професійного становлення майбутнього фахівця, що дає можливість інтегрувати лінгвістичний, когнітивний і дидактичний підходи та окреслити ефективні шляхи удосконалення фахової підготовки у закладах вищої освіти.

Аналіз досліджень проблеми. Текст у сучасній лінгвістиці розглядається як складний когнітивно-комунікативний феномен. Науковці продовжують розробляти теорію тексту, вивчають його роль у комунікативній діяльності людини, звертають увагу на формування текстотвірної компетентності у здобувачів вищої освіти. Важливими у цьому плані є розвідки сучасних вітчизняних дослідників, зокрема Д. Баранника, Ф. Бацевича, А. Загнітка, О. Клак, Т. Матвійчук, О. Селіванової, Т. Радзієвської, О. Пасічної, О. Семенов та Л. Насіленко, І. Харченко та багатьох інших. Зупинимося на аналізі праць, що стали теоретичною базою для нашої розвідки.

Вагомий внесок у розроблення питань теорії тексту як когнітивно-комунікативної одиниці здійснив А. Загнітко. Так, у монографії «Теорія

граматики і тексту» обґрунтовано цілісну концепцію взаємозв'язку граматичної системи мови та тексту як вищого рівня її реалізації, що дозволяє розглядати текст як інтегративний простір функціонування мовних одиниць (Загнітко 2018). Важливим є положення науковця про те, що текст – це не лише результат мовленнєвої діяльності, а й специфічний процес: це продукт і засіб реалізації комунікативного завдання, що постає одночасно перед автором і реципієнтом та прямує до когнітивного пізнання, тобто фіксації як процесу набуття знань і досвіду, так і його результату (Загнітко 2018: 416). Науковець наголошує, що текст є інструментом комунікації, причому комунікативна функція є основною, тобто йому притаманна власна структура, і як одиниця комунікації він існує у взаємодії з іншими елементами системи комунікації. Для тексту особливо значущою є когнітивна функція як вияв сукупності процесів і властивостей уваги, сприйняття, засвоєння, збереження і згадування знань, а також формування понять і мислення.

Автор звертає особливу увагу на важливість когнітивної функції, що є суттєвою і для адресанта як продуцента тексту, де найважливішим постає кодування усього задуманого та його послідовна вербалізація, і для адресата, який усвідомлює та осмислює усе, відшуковуючи уміщену в словах не тільки первинну інформацію-значення, але й глибинні смисли (Загнітко 2018: 417). Виходячи зі сказаного, можемо стверджувати, що в контексті проблематики професійного становлення майбутнього фахівця текст інтерпретуємо як середовище формування професійного мислення, оскільки саме на текстовому рівні відбувається інтеграція фахових знань, їх осмислення та вербалізація відповідно до вимог конкретного професійного дискурсу.

Такий підхід дозволяє нам розглядати процес текстотворення не як просту вправу, а як складну операцію, що є базовою для формування професійного мислення майбутніх фахівців: «Вплив тексту на концептуальну систему людини реалізується в процесі означування тексту як складного мовного знака, коли індивід звертається до свого вербального і невербального, перцептивного, когнітивного й афективного досвіду (особистого, але включеного в соціальну взаємодію) за обов'язкового поєднання розуміння з переживанням усвідомлюваного» (Загнітко 2018: 426–427). Таким чином, ідеї А. Загнітка щодо функційної природи граматики та текстоцентричного підходу до мови створюють теоретичне підґрунтя для дослідження тексту як ключового інструменту професійного становлення, що забезпечує перехід від засвоєння знань до їх продуктивного використання у фаховій діяльності.

Дослідниця О. Селіванова у праці «Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми» тлумачить текст у межах сучасної антропоцентричної парадигми як цілісну семіотичну форму лінгвопсихоментальної діяльності мовця, концептуально та структурно інтегровану, що служить прагматичним посередником комунікації й діалогічно вбудована до семіотичного універсуму культури (Селіванова 2008: 495). Авторка підкреслює, що текст є складним комунікативним механізмом, посередником комунікації, що фіксує стратегічну програму адресанта, яка сприймається й інтерпретується адресатом. Особливу

увагу акцентовано на тому, що текст не може бути адекватно витлумачений поза дискурсом, оскільки його смисл формується з урахуванням інтенцій мовця, фонових знань і комунікативних стратегій, а інформаційні плани тексту можуть бути виявлені лише у процесі інтерпретаційної фільтрації мовних матеріальних форм крізь свідомість адресата. Крім того, створення масиву інформації насамперед потребує роботи свідомості автора тексту, рефлексію смислового продукту якого здійснює адресат (Селіванова 2008: 505). Отже, текст – це те когнітивно-комунікативне поле, у межах якого формується професійне мислення, відбувається не лише передавання інформації, а й її осмислення, інтерпретація та трансформація у професійне знання.

Важливою для нашого дослідження є праця Ф. Бацевича «Основи комунікативної лінгвістики», оскільки автор дає чітке розуміння того, як мова функціонує в реальних (професійних – *виділення наше*) ситуаціях. У зв'язку з цим текст трактується як результат спілкування (інтерації та трансакції), його структурно-мовна складова і одночасно кінцева реалізація; структура, в яку втілюється «живий» дискурс після свого завершення (Бацевич 2014: 163). Відповідно до цього визначення текст з погляду професійної комунікації можемо розглядати не як статичну структуру (набір речень), а як динамічний процес і результат мовленнєвої взаємодії, бо «створений кимось, у певний момент, у конкретній ситуації текст внаслідок інтерпретаційної діяльності адресата (читача, дослідника) наповнюється індивідуальним, особистісним смислом (Бацевич 2014: 163). Текст, створений до, або створюваний безпосередньо під час мовленнєвого акту, є головним засобом передачі змісту між людьми, а в професійній сфері текст (звіт, договір, інструкція, замітка) перестає бути звичайним повідомленням і стає дискурсом. Автор наголошує, що для ефективної комунікації (особливо професійної – *зауваження наше*) важливою є пресупозиція – спільний фонд знань, спільний досвід, спільні попередні відомості про явище, подію, стан речей тощо, якими володіють комуніканти (Бацевич 2014: 352). Отже, ґрунтуючись на сказаному, можемо зробити висновок про те, що текст у професійній комунікації – це інструмент впливу та налагодження соціальних зв'язків. Фахівець будь-якої сфери діяльності повинен бути комунікативно компетентним, щоб створювати тексти, які досягають мети в конкретному фаховому середовищі.

Мета роботи полягає у дослідженні тексту як засобу формування й передавання професійних знань та інструменту фахової взаємодії у контексті становлення професійно компетентного майбутнього фахівця нефілологічного профілю.

Об'єктом дослідження є текст як багаторівнева мовна та комунікативна одиниця в системі професійної підготовки майбутнього фахівця. **За предмет дослідження** слугують когнітивно-комунікативні характеристики тексту та їх роль у процесі професійного становлення здобувачів вищої освіти нефілологічного профілю.

Фактичний матеріал дослідження становлять зразки текстів професійного дискурсу (юридичного, журналістського, технічного, економічного тощо).

Матеріал дібраний з відкритих інтернет-джерел «Українська правда», «Економічна правда» та офіційного сайту Національного банку України за критерієм тематичної відповідності досліджуваним спеціальностям незалежно від часу їх публікування.

Методи дослідження. У роботі застосовано описовий метод (для узагальнення теоретичних підходів до розуміння тексту), лінгвістичного аналізу (для виявлення структурно-семантичних і комунікативних характеристик тексту); дискурс-аналіз (для дослідження функціонування текстів у різних професійних сферах).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні тексту як когнітивно-комунікативного інструменту професійного становлення майбутнього фахівця нефілологічного профілю, що поєднує процеси засвоєння, інтерпретації та продукування фахових знань.

Теоретична та практична цінність дослідження полягає в поглибленні сучасних уявлень про текст як багатовимірний феномен, що поєднує лінгвістичні, когнітивні та прагматичні характеристики, а також у можливості використання результатів дослідження в процесі викладання дисциплін мовознавчого циклу для здобувачів вищої освіти нефілологічного профілю.

Результати дослідження можуть бути використані під час укладання методичних рекомендацій та практичних завдань, спрямованих на формування навичок аналізу та продукування фахових текстів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. В енциклопедії «Українська мова» текст визначається як писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю. Одиницею тексту є реально вичленований найменший словесний масив, що складається з лінійно розташованої сукупності речень, об'єднаних у тематичну структурну цілісність...» (Енциклопедія 2004: 679). У контексті нашого дослідження таке тлумачення дозволяє трактувати текст як когнітивно-комунікативний простір, де відбувається інтеграція фахових знань, формування професійного мислення та розвиток комунікативної компетентності, що є надзвичайно важливим для майбутніх правників, економістів, журналістів, фахівців з кібербезпеки тощо.

Крім того, текст розглядається як структурно організована та смислотворча одиниця, що має стильову маркованість і характеризується набором стильових ознак, які відіграють суттєву роль у забезпеченні цілісності (Енциклопедія 2004: 680). Отже, з цього випливає, що текст є не випадковою сукупністю речень, а функційно-структурованим утворенням, у якому взаємодіють семантичні, когнітивні та прагматичні аспекти мовлення, що підтверджує його статус інструменту професійного становлення майбутнього фахівця. Останній ми розуміємо як засвоєння за спеціально організованою програмою соціально-професійних ролей, підготовку до виконання важливих соціально-професійних функцій (Козирєв та ін. 2013: 306).

Практична реалізація цієї тези простежується в освітньому процесі Донецького національного університету імені Василя Стуса. Зокрема, на заняттях з дисциплін мовознавчого циклу («Ділова українська мова», «Українська мова в медіа», «Мовний практикум»), передбачених освітніми програмами спеціальностей нефілологічного профілю, особливу увагу зосереджено на опануванні правил професійного мовлення, оскільки це забезпечує в майбутньому вільне спілкування у сфері фахової комунікації. Робота з текстами різних стилів і жанрів у цьому контексті є важливою, бо саме через текст (як такий, що вже існує, так і спродукований самими здобувачами) відбувається професійне становлення. Інакше кажучи, майбутній фахівець (правник, економіст, журналіст, аналітик з кібербезпеки тощо), працюючи з фаховим текстом, формує свою «картину світу» та конструює професійний тезаурус. Отже, у межах текстоцентричного підходу пріоритетним визнається навчання через аналіз та продукування текстів, що забезпечує трансляцію галузевої інформації та є результатом мовленнєвої діяльності особистості та об'єктом лінгвістичного вивчення (Мішеніна та ін. 2025).

Варто зауважити, що викладачі-практики рекомендують розпочинати роботу з аналізу вже існуючих текстів, тобто акцентувати увагу на композиційних особливостях, темі й основній думці, виокремленні структурних елементів, з'ясуванні їх лексико-граматичних особливостей, стилістичних ознак, виділенні ключових слів та засвоєнні наукової термінології і фразеології (Клак 2020: 79). У зв'язку з цим пропонуємо зупинитися на триетапній моделі формування професійних мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей через текст.

Робота з наявним текстом. На цьому етапі здобувачі освіти повинні перейти від пасивного читання чи слухання до активної когнітивної діяльності, щоб оволодіти «кодом» професії, засвоїти термінологічну систему та стандарти професійної мови, логіку викладу матеріалу, враховуючи такі особливості тексту, як інформативність (чи наявні нові, релевантні дані для фахівця), зв'язність (чи витримується логічна послідовність), завершеність (наскільки повно викладено думку і чи не потрібно додаткових роз'яснень), прийнятність (чи простежується відповідність тексту очікуванням партнера з комунікації).

Зазвичай у межах текстоцентричного підходу до вивчення мовних дисциплін фахівці радять працювати за напрямками: а) робота з науковим текстом (текст, дібраний викладачем задля ознайомлення, який містить теоретичний блок, питання, винесені на обговорення); б) робота з навчально-методичним текстом (текст, дібраний спільно викладачем і здобувачем освіти, спрямований на ознайомлення з сучасними методичними напрацюваннями); в) робота з текстами різного стильового уналежнення (текст, дібраний задля спостереження над мовним матеріалом, застосування алгоритмів аналізу мовних одиниць, галузевих термінів, надфразних єдностей тощо) (Мішеніна та ін. 2025).

Вважаємо, що здобувач освіти насамперед має навчитися сприймати текст як когнітивну базу, наповнену професійними концептами, оскільки дуже важливо, щоб його термінологічний апарат відповідав змістові повідомлення.

Для цього доцільно добирати прецедентні тексти, якими послуговуються фахівці тієї чи іншої галузі, наприклад, Конституція України чи закони для правника, Етичний кодекс для журналіста тощо. Саме в процесі опрацювання матеріалу здобувачі освіти порівнюють інформацію з тексту зі своєю когнітивною базою, однак у разі дефіциту відповідних знань повноцінне розуміння змісту стає неможливим.

Так, майбутні правники сприймають текст як джерело права, та відшуковують ключові смисли, що зчитуються з термінів «право», «справедливість», «відповідальність» та ін.; фахівці з кібербезпеки навчаються інтерпретувати текст як технічний алгоритм та розуміти зміст понять «ризик», «автентифікація», «кібератака» та ін.; для економіста професійний текст – це фінансовий регулятор, репрезентований через концепти «ринок», «інвестиція», «інфляція» та ін.; для журналіста текст – це соціальний сигнал, представлений через концепти «суспільний інтерес», «об'єктивність», «достовірність» тощо. Але тут важливо не просто знати визначення, а розуміти зміст явища.

Як ілюстративний матеріал пропонуємо текст міждисциплінарного характеру, який доцільно використовувати для роботи зі здобувачами різних напрямів підготовки: *Кабінет Міністрів України вносить зміни до порядку бронювання військовозобов'язаних через портал «Дія». Відтепер підприємство втрачає статус критично важливого, якщо аудит виявить невідповідність критеріям, визначеним Міністерством економіки. Одночасно запроваджується обов'язкова верифікація даних у реєстрах для посилення інформаційної безпеки процесу.*

Розпочинаємо роботу з аналізу когнітивної адекватності. Текст вважається когнітивно адекватним, якщо правник фокусує увагу на концептах «статус критично важливого підприємства» та «аудит»; економіст – на концептах «ризик для підприємства» (втрата кадрового капіталу) та «критерії Міністерство економіки»; фахівець з кібербезпеки – зчитує концепти «верифікація даних» та «захист персональної інформації».

Наступний крок – це аналіз тексту щодо його зв'язності. Варто звернути увагу здобувачів освіти на те, що текст повинен мати чітку тематично-рема-тичну організацію, зокрема в наведеному прикладі перше речення виконує функцію тематичного ядра (вказується суб'єкт дії – Кабінет Міністрів України, та загальна дія – внесення змін). У наступних реченнях розгортається рема-тичний компонент, що конкретизує: а) умови реалізації змін (*якщо аудит виявить невідповідність*); б) наслідки для суб'єкта (*підприємство втрачає статус*); в) додаткові процедурні елементи (*запроваджується верифікація даних*). Викладач наголошує на тому, що архітектоніка тексту є лінійною та ієрархічно впорядкованою, бо йде від загального нормативного повідомлення до деталізації умов і кінцевої мети (інформаційна безпека). Лексична зв'язність реалізується через повтори і варіативне відтворення ключових термінів, наприклад: *підприємство, аудит, критерії, верифікація, дані*, а за допомогою лексем *управління, контроль, безпека*, що належать до спільного семантичного поля, забезпечується тематична єдність. Окрім того, потрібно наголосити на

використанні засобів зв'язку, що можуть вносити у текст певне значення, наприклад: *якщо* (умова дії), *відтепер* (часова актуалізація), *одночасно* (синхронізація дій).

Важливо, щоб здобувачі освіти постійно вдосконалювали навички з аналізу синтаксичної організації тексту, оскільки складнопідрядна конструкція з підрядним умови (*якщо аудит виявить...*) формує причинно-наслідковий зв'язок, а паралельність предикативних центрів (*вносить, втрачає, запроваджується*) забезпечує синтаксичну узгодженість.

Для розвитку навичок аналізувати логіко-семантичну зв'язність тексту здобувачі виконують вправу на встановлення відповідності змісту конкретним компонентам повідомлення: наприклад: а) *нормативна дія* → *внесення змін*; б) *умова реалізації* → *аудит і відповідність критеріям*; в) *наслідок* → *втрата статусу*; г) *паралельна процедура* → *верифікація даних*; ґ) *мета* → *посилення інформаційної безпеки*. Як бачимо, кожний наступний компонент логічно впливає з попереднього, формуючи замкнений смисловий ланцюг.

Під час роботи із запропонованим текстом здобувачі також аналізують його модально-часову організацію. Так, уживання дієслів теперішнього часу (*вносить, втрачає, запроваджується*) створює ефект актуалізації, оскільки події подаються як такі, що відбуваються в момент сприйняття інформації. Так само варто поглиблювати знання про таку особливість тексту, як стилістична однорідність і комунікативна завершеність, що реалізується через вживання безособових конструкцій.

Таким чином, на цьому етапі роботи з текстом особливу увагу звертаємо на його системні особливості, а саме: чітка архітектоніка та тематично-рематична організація, розвинена система лексичних і граматичних засобів зв'язності, логіко-семантична безперервність та єдність модально-часових процесів.

Продуктування власного тексту. На цьому етапі удосконалюється мовленнєва компетентність, що реалізується через здатність адекватно використовувати мову для вирішення професійних завдань. Здебільшого в процесі вивчення дисциплін мовознавчого циклу здобувачам нефілологічного профілю пропонують вправи на створення вторинного наукового тексту, особливо це стосується таких жанрів, як анотація, реферат, план, тези та ін. (Пасічна 2023; Харченко 2023). Без сумніву, така робота є потрібною, оскільки вона формує навички компресії, інтерпретації та структурованого відтворення наукової інформації. Однак, на нашу думку, не менш корисно пропонувати завдання, що передбачають створення авторських фахових текстів або трансформацію навчальних, бо це початково пов'язано з конкретною сферою діяльності та передбачає моделювання професійних комунікативних ситуацій. Так, правники повинні вміти укласти позовну заяву, що вимагає правової аргументації та точності; журналісти – створювати доступний медіатекст з використанням специфічної термінології; фахівці з кібербезпеки – писати технічні звіти про вразливості, що потребують високої деталізації; економісти – складати прес-релізи, наприклад, про кризову ситуацію. Це дає підстави стверджувати, що на етапі продуктування тексту здобувач освіти, спираючись на

раніше здобутий досвід, має навчитися актуалізувати професійні знання зі своєї когнітивної бази і втілювати їх у мовні одиниці. Прикметно, що якість такого тексту залежатиме від рівня структурованості професійної картини світу майбутнього фахівця.

Цікавими, на наш погляд, є завдання на вдосконалення вмінь та вироблення навичок трансформувати навчальні тексти, враховуючи власну професійну стратегію. Так, на основі запропонованого тексту формулюємо завдання для представників різних спеціальностей: *У Києві поступово впроваджується сучасна система моніторингу якості повітря, що базується на мережі стаціонарних пунктів спостереження та індикативних датчиків. Дані про рівень забруднення фіксуються автоматично та передаються на сервери, де обробляються і стають доступними користувачам у режимі реального часу.*

Раніше інформація про стан повітря надходила із затримкою в кілька днів через особливості лабораторного аналізу. Нові системи дозволяють оперативно відстежувати концентрацію шкідливих речовин і реагувати на перевищення допустимих норм.

Водночас експерти звертають увагу на проблему достовірності даних із несертифікованих громадських датчиків, які можуть давати похибки та створювати хибні інформаційні сигнали. Тому важливим є використання перевірених джерел та забезпечення якості даних у системах моніторингу.

Майбутні журналісти отримують завдання підготувати емоційний («клікбейтний»), але етичний заголовок та короткий пост для Телеграм-каналу, що привертає увагу до проблеми забруднення повітря та нових технологій моніторингу; майбутнім правникам потрібно скласти пам'ятку для керівника комунального підприємства щодо дотримання нормативів та забезпечення достовірності даних у системах моніторингу якості повітря, а також алгоритм реагування на перевірки чи претензії щодо некоректних показників; майбутнім фахівцям з кібербезпеки – розробити технічну інструкцію для працівників відповідних відділів, у якій описується порядок безпечного збору, обробки та зберігання даних із датчиків моніторингу повітря тощо.

Отже, професійне становлення майбутнього фахівця відбувається через виконання певних типів завдань: а) репродуктивно-трансформаційного (переказ готового медіатексту мовою своєї спеціальності для актуалізації елементів терміносистеми); б) ситуативно-прагматичного (створення тексту для конкретного адресата через уміння обирати мовні засоби залежно від мети); в) креативно-професійного (самостійне створення документа «з нуля»).

Крім того, якщо під час роботи з наявним текстом здобувач освіти лише накопичує когнітивну базу, то на етапі продукування він активує професійну картину світу, через процес написання тексту вживається у професійну роль, структурує знання та формує навички професійної комунікації. По суті, на цьому етапі текст стає інструментом вирішення фахового завдання.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що завдяки такому підходу текст із медіа стає простором, де здобувач освіти нефілологічного профілю вчиться кодувати реальність відповідно до своєї спеціальності, а створення такого

професійного тексту можна вважати вищим рівнем формування мовленнєвої компетентності, оскільки під час цього процесу відбувається синтез мовних знань та професійних навичок, а якісний текст, створений здобувачем, стає доказом його здатності діяти у фаховому середовищі.

Комунікативна взаємодія через текст. У цьому аспекті розглядаємо текст як інструмент професійної комунікації. Це не лише структурно організована сукупність мовних одиниць, а результат мовленнєвої діяльності, зумовлений конкретною професійною комунікативною ситуацією. На цьому етапі навчального процесу акцентуємо увагу на тому, що в тексті втілюється певний комунікативний намір, комунікативна мета, що надає йому конкретної спрямованості (Бацевич 2014: 188), тобто має прагматичний характер і віддзеркалює намір автора наказати, переконати, поінформувати з метою досягнення конкретного результату.

Вважаємо, що досить результативним для формування професійної комунікативної компетентності є застосування інтерактивних методів навчання, що передбачають організацію спільної діяльності здобувачів освіти на основі запропонованого викладачем тексту, та орієнтовані на досягнення колективного результату у вигляді спродукованого фахового тексту. Зокрема ефективними є такі форми роботи, як ділова гра, дискусія, круглий стіл тощо.

Це дозволяє, по-перше, удосконалювати комунікативні уміння та навички, які сприяють підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців, оскільки під час імітації певної ситуації здобувачі освіти розв'язують конкретно сформульовані завдання, розробляють методи вирішення проблем. Модельована грою діяльність стимулює нагромадження і закріплення практичних знань, а сама логіка виконання ролей у грі породжує потребу в нових знаннях (Бобко та ін. 2022: 70); по-друге, можемо говорити й про реалізацію комунікативної компетентності, яка є ключовою для особистості, що володіє знаннями, уміннями і навичками організовувати професійне спілкування з іншими людьми з урахуванням соціальних норм поведінки і комунікативної доцільності, вирішувати комунікативні завдання в різноманітних ситуаціях професійної взаємодії, використовуючи систему внутрішніх ресурсів (Семенов та ін. 2015: 52).

Пропонуємо такий навчальний текст: *Національний банк України посилив вимоги до операційної стійкості банків у частині протидії кіберризикам. Згідно з новою постановою, фінансові установи зобов'язані впроваджувати багаторівневу автентифікацію для доступу до критичних систем. У разі виявлення інциденту банк має повідомити регулятора протягом 120 хвилин, інакше до установи будуть застосовані штрафні санкції за порушення нормативів безпеки.*

Здобувачі освіти отримують завдання в межах ділової гри з умовною назвою «Обговорення проекту». Після ознайомлення з текстом повідомлення один здобувач презентує авторський текст, виконуючи роль представника банку, другий, виконуючи роль представника ІТ-компанії, яка має забезпечити виконання вимог Національного банку України, формулює ряд уточнювальних

запитань (не менше п'яти) для якісного виконання роботи. Мета такого завдання полягає в тому, щоб учасники діалогу спробували виробити спільне рішення й оформили його у вигляді конкретного документа (протоколу, рішення, інструкції тощо). Потрібно зазначити, що в процесі такої роботи відшліфовуються навички виділення ключових концептів та створення когнітивної карти тексту. Важливо, щоб у всіх учасників гри концепти мали однакове наповнення, а когнітивні карти збігалися, бо саме це забезпечує ефективну професійну комунікацію.

Крім того, для виконання цього завдання корисно буде запропонувати інструментальний блок з мовних кліше, наприклад: а) для конкретизації концептів: *У межах цього підходу термін X пропонуємо тлумачити як...*; б) для уникнення комунікативних ризиків: *Чи не може формулювання на зразок «технічна помилка» бути інтерпретоване регулятором як порушення вимог безпеки?*; в) для узагальнення (підсумку): *Отже, ми дійшли спільного висновку, що оптимальним є такий алгоритм дій....* Як бачимо, сухе нормативне повідомлення у процесі комунікації перетворюється на інструмент професійної взаємодії між фахівцями різних сфер діяльності. Як зазначають науковці, будучи однією з основних одиниць комунікації, текст є продуктом мовлення, породження якого має різнопланову «заданість», оскільки на характер та організацію текстової структури впливає сфера функціонування (стильова належність), тип етнокультури адресанта й адресата, рівень їх інтелекту, мовної та комунікативної компетентності (Матвійчук 2012: 136).

Отже, використання фахових текстів у поєднанні з інтерактивними методами навчання забезпечує перехід від теоретичного засвоєння знань до формування практичного рівня комунікативної компетентності. Це дозволяє майбутнім фахівцям не лише аналізувати професійну інформацію, а й ефективно взаємодіяти для розв'язання реальних професійних завдань.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На основі дослідження тексту як когнітивно-комунікативного інструменту професійного становлення майбутніх фахівців ми дійшли таких висновків: 1. Текст є головним інструментом створення когнітивної бази здобувача освіти, оскільки саме через аналіз професійно орієнтованих текстів ментальний простір майбутнього фахівця наповнюється специфічними концептами, що дозволяє трансформувати буденну картину світу в професійну. 2. Формування професійної компетентності здобувачів освіти нефілологічних спеціальностей має динамічний характер і відбувається в напрямку від рецепції (аналізу наявного тексту) до продукування (самостійного створення авторського висловлювання), де текст є засобом професійної самоідентифікації. 3. Робота з текстами різних стилів та жанрів дозволяє якісно формувати мовну компетентність (володіння терміносистемою); мовленнєву компетентність (вироблення і вдосконалення навичок трансформації фахової інформації для різних аудиторій); комунікативну компетентність (здатність реалізовувати стратегічні наміри через текст), що в сукупності становить підґрунтя професійної компетентності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні впливу та використання генеративного

штучного інтелекту на процес продукування професійних текстів, а також у вивченні етичних аспектів текстової комунікації в цифровому середовищі.

Внесок авторів: **Олена Антонюк** – концептуалізація, формулювання мети й окремих завдань дослідження; розроблення методології; валідація фактичного матеріалу дослідження; реалізація окремих завдань статті; лінгвістичний аналіз зразків навчальних текстів; написання конкретних змістових частин статті (оригінальна чернетка й редагування), загальне редагування; **Людмила Коваль** – формулювання та реалізація окремих завдань дослідження; аналіз функціонування текстів у різних професійних сферах; написання конкретних змістових частин статті (оригінальна чернетка й редагування); внесення змін та доповнень до статті.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The authors declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Література

1. Бацевич Ф. *Основи комунікативної лінгвістики* : Підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2014. 344 с.
2. Бобко Л. О., Мазурик А. О. Формування комунікативної компетентності як складової професійної підготовки юриста. *Молодий вчений*. 2022. № 11. С. 67–71. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-11-111-15>.
3. Загнітко А. П. *Теорія граматики і тексту* : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2018. 504 с.
4. Клак О. Етапи й форми роботи над науковим текстом у процесі формування наукової мовнокомунікативної компетенції. *Актуальні проблеми навчання іноземних мов для спеціальних цілей : збірник наукових статей / Уклад. І. Ю. Сковронська*. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 73–80.
5. Козирев М. П., Козловська Ю. Р. Професійне становлення фахівця в умовах вищого навчального закладу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Психологічна»*. 2013. Вип. 1. С. 305–313.
6. Матвійчук Т. П. Наукова трактування тексту та його роль у комунікативній діяльності людини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2012. Вип. 9. С. 134–138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2012_9_40.
7. Мішеніна Т. М., Скидан С. О. Текстодцентричний підхід у вивченні мовних дисциплін здобувачами вищої освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 25. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17917062>.
8. Пасічна О. В. Формування умінь і навичок роботи з науковими текстами у процесі мовної підготовки здобувачів вищої освіти на заняттях з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород : Говерла, 2023. Вип. 1 (52). С. 137–140. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.52.137-140>.
9. Селіванова О. О. *Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми* : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
10. Семенов О. М., Насіленко Л. А. *Професійна комунікативна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика* : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 324 с.

11. Українська мова: енциклопедія. НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
12. Харченко І. Формування навичок академічного письма майбутніх фахівців нефілологічного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 64, том 2. С. 347–351. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-55>.

References

1. Batsevych, F. (2014). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky [Fundamentals of Communicative Linguistics]*. Kyiv: Vydavnychy tsestr «Akademiia». [In Ukrainian].
2. Bobko, L.O., Mazuryk, A.O. (2022). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti yak skladovoi profesiinoi pidhotovky yurysta. [Formation of the communicative competence as a component of the professional training of a lawyer]. *Molodyi vchenyi*, 11, 67–71. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-11-111-15>. [In Ukrainian].
3. Zahnitko, A. P. (2018). *Teoriia hramatyky i tekstu. [Theory of grammar and text]*. Donetsk: DonNU. [In Ukrainian].
4. Klak, O. (2020). Etapy y formy roboty nad naukovym tekstem u protsesi formuvannia naukovoï movnokomunikatyvnoi kompetentsii [Stages and forms of work with a scientific text in the process of forming scientific linguistic and communicative competence.]. *Aktualni problemy navchannia inozemnykh mov dlia spetsialnykh tsilei*, 73–80. Lviv: LvDUVS. [In Ukrainian].
5. Kozyriev, M. P., Kozlovska, Yu. R. (2013). Profesiine stanovlennia fakhivtsia v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu [Professional development of a specialist in a higher educational institution]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia psykholohichna*, 1, 305–313. [In Ukrainian].
6. Matviichuk, T. P. (2012). Naukova traktuvannia tekstu ta yoho rol u komunikatyvniï diïalnosti liudyny [Scientific interpretation of the text and its role in human communicative activity]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 10: Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoï movy*, 9, 134–138. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2012_9_40. [In Ukrainian].
7. Mishenina, T. M., Skydan, S. O. (2025). Tekstotsentrychnyi pidkhid u vyvchenni movnykh dystsyplin zdobuvachamy vyshchoï osvity [Text-centric approach in the study of language disciplines by higher education students]. *Pedahohichna Akademiia: naukovyi zapysky*, 25. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17917062>. [In Ukrainian].
8. Pasichna, O. V. (2023). Formuvannia umin i navychok roboty z naukovymy tekstamy u protsesi movnoi pidhotovky zdobuvachiv vyshchoï osvity na zaniattiakh z kursu «Ukrainska mova (za profesiinym spriamuvanniam)» [Formation of skills and abilities in working with scientific texts in the process of language training of higher education applicants in classes on the course "Ukrainian language (for professional purposes)".] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia: Pedahohika. Sotsialna robota*, 1 (52), 137–140. Uzhhorod: Hoverla. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.52.137-140> [In Ukrainian].
9. Selivanova, O. O. (2008) Suchasna linhvistyka: napriamy i problemy [Modern linguistics: trends and problems]. Poltava: Dovkillia-K. [In Ukrainian].
10. Semenoh, O. M., Nasilienko, L. A. (2015). Profesiina komunikatyvna pidhotovka maibutnikh yurystiv: teoriia i praktyka [Professional communicative training of future lawyers: theory and practice]. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. [In Ukrainian].
11. Ukrainska mova: entsyklopediia [Ukrainian language: encyclopedia]. (2004). NAN Ukrainy, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-

he, vypr. i dopov. Kyiv: Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana. [In Ukrainian].

12. Kharchenko, I. (2023). Formuvannia navychok akademichnoho pysma maibutnikh fakhivtsiv nefilolohichnoho profilu v umovakh informatsiino-osvitnoho seredovyshcha [Formation of academic writing skills of future non-philological specialists in the information and educational environment]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 64(2), 47–351. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-55>. [In Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 11.02.2026

Дата надходження після доопрацювання: 26.03.2026

Дата затвердження редакцією: 10.04.2026

TEXT AS A COGNITIVE AND COMMUNICATIVE TOOL OF THE PROFESSIONAL FORMATION OF A FUTURE SPECIALIST

Olena Antoniuk

Department of Ukrainian Language, Theory and History of Ukrainian and World Literature, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Liudmyla Koval

Department of Ukrainian Language, Theory and History of Ukrainian and World Literature, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Abstract

Background: The relevance of the study is determined by the constant growth of the role of the text as a key unit of professional discourse, within the integration of cognitive and communicative processes is carried out. Due to the text the assimilation, structuring and transmission of specialized information is realized, which directly affects the formation of professional thinking and the identity of the future specialist, since representatives of various fields of knowledge use the text to form a specific professional picture of the world.

Purpose: The text research as a means of forming and transferring professional knowledge and a tool for professional interaction in the context of becoming a specialist of a non-philological major.

Results: The text is the main tool for creating students` cognitive base, because due to the analysis of professionally oriented texts the mentality of the future specialist is filled with specific concepts, which allows transforming the everyday picture of the world into professional. The formation of professional competence of the students of non-philological major is dynamic in nature and occurs from reception (analysis of a finished text) to production (independent creation of an author's statement), where the text is a means of professional self-identification. Working with texts of different styles and genres allows to form linguistic competence (mastery of the terminological system); speech competence (development and improvement of skills for transforming professional information for different audiences); communicative competence (the ability to implement strategic intentions with the text). All these components together constitute the basis of professional competence.

Discussion: Studying the impact and use of generative artificial intelligence on the process of producing professional texts, as well as analyzing the ethical aspects of text communication in the digital environment.

Keywords: professional text, text creation, text-centric approach, cognitive base, professional picture of the world, professional competence.

Vitae

Olena Antoniuk – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language, Theory and History of Ukrainian and World Literature at Vasyl Stus Donetsk National University; research interests: linguistics, theory and practice of professional discourse, speech culture, onomastics.

Correspondence: antoniuk@donnu.edu.ua

Liudmyla Koval – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of Ukrainian Language, Theory and History of Ukrainian and World Literature at Vasyl Stus Donetsk National University; research interests: stylistics and culture of the Ukrainian language, pragmalinguistics, communicative linguistics, esoteric linguistics.

Correspondence: l.koval@donnu.edu.ua

Received: 11.02.2026

Received in revised form: 26.03.2026

Accepted: 10.04.2026